

Teológiai tudományosság

(Morfondir)

Nem tudom, hogy a tudós teológusokat mennyire foglalkoztatja a kérdés, de az utóbbi időben számomra érdekesnek és lényegesnek tűnik meghatározni, hogy mit jelent a teológiai tudományosság. Abból kiindulva, hogy magyar református teológiánk évtizedek óta egy teljesen indokolt feszülésben munkálkodik, hogy ti. keresi az utat a tárgyilagos tudományosság és a gyülekezeti felhasználhatóság között. Joggal meg akar felelni egy általában vett tudományosságnak, de az elvont, steril tudóskodást nem engedheti meg magának. Mégpedig azért, mert sem akkora tudós csapatot nem tud kiállítani, mint nyugati testvéregyházai, sem olyan anyagi és felszerelési fedezettel nem rendelkezik, mint amazok. Így aztán azok, akik igényt tartanak arra, hogy munkájukat tudománynak tartsák, igyekeznek egy átlagos színvonalon maradni, s közben megfelelni annak, amit az igehirdető egyház elvár tőlük. Csak nagyon keveseknek adatott meg, és csak nagyon kevesen engedhetik meg maguknak, hogy a teológiai tudományt magas szinten műveljék.

Mielőtt a címben jelölt témát taglalnám, néhány bevezető kérdésről mondom el véleményemet.

1. Egyház, teológia, igehirdetés. Valljuk, hogy az egyházat a Szentlélek az igehirdetés által hívta létre. De az is igaz, hogy az egyházból nő ki az igehirdetés, s hogy az egyházban élő teológiának a feladata, hogy gondoskodjék az igehirdetésről. Kérdés, hogy van-e az egyházban élő teológiának más rendeltetése is? Látványosan nincs, mégis elképzelhető (megvalósítható?), hogy a teológiai tudományosság olyan munka is legyen, amely csak közvetve tekint az igehirdetésre, vagy még úgy sem. Aki azt mondja, hogy ez értelmetlen, az gondoljon arra, hogy az igehirdetést, a tanulmányokat előkészítő munka sok olyan anyagot hoz elő, amelyről úgy véli, hogy az igehirdetést táplálja, végül pedig kiderül, hogy erre használhatatlan. Ez a „reszli” azonban nem selejt, nem kerül a papírkosárba, hanem lehet értékes önmagában véve is, és használhat más, nem teológiai tudományoknak.

2. Laboratóriumi kutatás, műhelymunka, a szolgálat gyakorlata. Azt szoktuk mondani, hogy igehirdetői szolgálatunk két szakaszos: van egy műhelymunka és van egy igehirdetői szolgálat. Úgy vélem, hogy ezeket megelőz(het)i egy *laboratóriumi kutatás*. Itt van a helye annak, hogy a teológia láthatárán túltekintsünk, hogy kutatásunk tárgyát rátegyük a nyelvészet, a filozófia, a retorika, a lélektan, a pedagógia, a szociológia, az általános történelemtudomány stb. mérlegére. Továbbá itt történik az, hogy elménk éles szikéjével boncoljuk a teológiai szövegeket, tantételeket. Itt még nem tekintünk az igehirdetésre, félretesszük a felhasználhatóság követelményét, s bár különös kimondani, megkockáztatom: itt még a hit sem mérőeszköz, s el lehet jutni az eretnekség határáig. A *műhelymunka* már a

szolgálatra néz: a tudós lelkipásztor teológiai kritériumok szerint dolgozik, a Szentírás egészére tekint, a hitvallások fegyelmező korlátjai között gondolkodik, s „fél szemmel” a gyülekezetet látja maga előtt. Csak azt használja fel a laboratóriumi anyagból, ami értékes a szolgálatra. Ez azt is jelenti, hogy a kutatás egy része „ott marad” a laboratóriumban. Nem kell sajnálni az ott ráfordított időt, mert ez az anyag hasznos lehet a nem teológiai tudományok számára, felhasználható más teológiai műhelymunkához, de azért sem, mert a kutató ismeretskáláját szélesítheti. A lelkipásztor itt készíti elő az igehirdetést, itt gyűjti és rakja szénakazalba a készülő tanulmányok, előadások anyagát. A *szolgálat gyakorlatán* természetesen nem csupán az igehirdetést értem, hanem mindenféle tudományos elaborátumot is. Mindannyiunk tapasztalata, hogy a laboratóriumban és a műhelyben összegyűjtött anyagból nem mindent tudunk felhasználni, sőt, vigyázni is kell, hogy a nem szorosan a tárgyhoz tartozó szénaszálakat ne rakjuk be igehirdetésünk, tanulmányaink kazaljába. Ez sem vész kárba, mint ahogyan a fentiekben láttuk.

Úgy gondolom, hogy az eddigiekkel eloszlattam azt az ellenvetést is, hogy a három munkaszakasz szétesik.

A műhelymunka és a szolgálat gyakorlata kötelező minden lelkipásztor számára, a laboratóriumira viszont olyan, Istentől kapott képesség szükséges, amely nem minden lelkipásztornak adatott meg. Ez azt jelenti, hogy minden egyháznak fel kellene állítania egy vagy több laboratóriumot, ahol a „preparátorok” mások számára is értékes anyagot visznek. A mi egyházunkban ilyen nincs, s arra hivatkozhatunk, hogy kis és szegény egyházként nem engedhetjük meg magunknak. Ez igaz lehet az egyes országos magyar református egyházakra, de meg kellene a módot és a pénzalapot találni arra, hogy az egész Kárpát-medence felállítson egy ilyen közös kutatóközpontot. Minden teológiai tanárnak tapasztalata van arról, hogy időnként felbukkannak olyan teológiai hallgatók, akik alkalmasak lennének ilyen munkára. Sok esetben éppen ajánlatos is fiatalokat erre ösztönözni, különösen azokat, akikről tudva tudjuk, hogy a gyülekezetben nem állják majd meg helyüket. A Magyar Református Egyház(ak) Tanácskozó Zsinatának, főképpen a teológiai szakcsoportnak feladata (kellene, hogy legyen) a tudományszervezés, ezen belül az, hogy elképzeljen egy ilyen laboratóriumot, és arra nézve javaslatot tegyen.

3. A teológiai tudományosság sajátosságai. Túl az általános tudományosság kötelező feltételein, a teológiai tudománynak vannak-e sajátos kritériumai? Kolozsvári tanártársaim tudják, hogy időnként, és csak úgy kávézás közben, többször is feltettem magunknak ezt a kérdést. A válaszem az, hogy vannak, de egyelőre nem tudnám meghatározni, hogy melyek ezek. Természetesen kellene tudni, hogy más tudományok rendelkeznek-e külön kritériumrendszerrel. Talán a magyar református teológiai tanárok közötti körkérdésből kiderülne egy erre vonatkozó válasz. Amikor megpróbálunk felelni, vigyáznunk kell, hogy tudományos feltételekről beszéljünk, és ne például arról, amelyek a prédikációs szolgálat, az építő irodalom feltételei.

Az (egyelőre) megalapozatlan igenlő válaszemre két példát választottam.

– 1Móz 2,23 szerint a férfi és a nő összetartozását az **אִישׁ** és az **יִשָּׁה** jelöli. Nyilván népetimologikus kapcsolásról van szó. A szentíró ezzel érzékeltette, hogy test és borda egy, szétválaszthatatlan életvalóság. A gond az, hogy a két héber szó között nincs szószármazástani kapcsolat, pontosabban: az **יִשָּׁה** nem származik az **אִישׁ**-ból.¹ Westermann viszont arra utal, hogy egyes tudósok szerint, mint F. Delitzsch, A. Dillmann, O. Procksch, a héber aszonáncnak nyelvi alapja van.² A laboratóriumi munka során kiderülhet, hogy helytelen az etimológiai kapcsolat, a műhelyben viszont a következő sajátosan teológiai szempont érvényesül, éspedig: ha egy idegen, vagy kétes eredetű szó bekerül az izráeli hagyományba, akkor annak megfelelően kell értelmezni. A fent említett három ószövetséges ezért tekintette tudományos értelemben legitimnek a származtatást. Hasonló az eset a Mózes névvel (2Móz 2,10). Egyértelmű, hogy a Mózes az egyiptomi mes, mesu = fiú szóból származik. Természetes is, hogy a fáraó leánya az ismeretlen kis fiút így nevezte. A hébernek viszont van egy hangzásában megfelelő igéje, a **בָּשָׂה**, amely más két szövegben (2Sám 22,17; Zsolt 18,17, csak ezen a három helyen fordul elő) sajátosan azt jelenti: a vízből kihúzni. Ezért teológiailag igazolt a jahvista etimologizálása. (Az megint más kérdés, hogy a szó activumban áll, holott passzívumnak kellene lennie.) A Bábel szó sem a **בָּלָל** (összezavar) igéből származik (1Móz 11,9), hanem bab-il szóból (istenkapu), bár egyesek szerint ez is népetimológia.³ A fenti három esetben a laboratóriumi munka eredményét, hogy ti. a bibliai szószármaztatás helytelen, felülírja a műhelymunkások következtetése, hogy az etimológia igazolt. Mégpedig azért, mert ezt a szókapcsolást az izráeli tudós végezte.

– A másik példám nem annyira konkrét, azaz nem egy valamely szöveghez kötött, hanem általános biblika teológiai, vagy még inkább hermeneutikai kérdés. De mert a teológiai munkában gyakoribb, erre hivatkozom. Különbséget kell tennünk a szentíró szándéka és a szöveg szándéka között. (Előrebocsátom, hogy itt még nem a Szentlélek általi inspiráltságról van szó.)

A szöveg mint olyan, korhoz, helyhez és nyelvhez kötött része a Szentírásnak. Ezen túl, személytől is függő. A laboratóriumban a kutatónak figyelembe kell vennie – a korhoz, személyhez, nyelvhez kötöttségen túl – azt is, hogy ezt éppen Jeremiás mondta, illetve írta. Elemeznie kell azt a lélektani helyzetet, amelyben a szöveg született, meg kell keresnie az egész jeremiási műben a szóhasználatot, kritikailag kell viszonyulnia az esetleges anakronizmusokhoz és így tovább. A teológusnak itt nem szabad többet és mást mondania, mint amennyit és

¹ J. Kühlewein: szócikke. E. Jenni – Cl. Westermann: *Theologisches Handwörterbuch zum AT*. I. 247.

² *Genesis. Kapitel 1–11*. BKAT. 316.

³ Lásd a Cl. Westermann-nál idézett ószövetségesek véleményét. *Genesis. Kapitel 1–11*. BKAT. 736.

amilyent a próféta mondott.⁴ A műhelyben azonban a teológus felfedezhet olyan jelentéseket, amelyek nem áll(hat)tak a szerző szándékában. Ha ez igaz, akkor a kutatónak nagyon alaposnak és fegyelmezettnek kell lennie. Mert különben olyan jelentéseket is beleolvas a szövegbe, amelyek attól idegenek. Ha erre nem figyel, ha rámagyaráz olyan jelentéseket, amelyek ellentmondanak a kornak, a helynek és a nyelvnek, rácsúszhat az allegória lejtőjére, a szövegnek attól idegen értelmet tulajdoníthat, végül is meghamisítja Isten Igéjét. Úgy gondolom, hogy nagy elővigyázattal szabad olyan jelentéseket is bevinni a szövegbe, amely ugyan idegen a szentírótól, de amely megfelel az egész Szentírás szellemének. Tudom, milyen veszélyes ezt kimondani, hiszen így kiszolgáltatjuk a szöveget vagy a teológiai tételt az egyéni önkényeskedésnek, így a fundamentalizmus lejtőjére léphetünk. Nyitott kérdésnek tekintem azt is, hogy vajon a Scriptura sui ipsius interpretes, a regula fidei és más teológiai írásmagyarázati elvek tudományosoknak tekinthetők, vagy sem?

Ha a Szentírás egyes költői, vagy éppen eseményes (például a teremtetéstörténet) szövegeit metaforikusan értelmezzük, akkor az egyetemes tudományosság értelmében is indokolt egy olyan (többlet)jelentés, amely a szerző szándékától független. Engedtessek meg egy, a verstanból vett példával élni. A költeményekben gyakoriak az olyan metaforák, amelyeknek jelentésére a szerző nem is gondolt. A vers elemzésénél ezek indokoltan bevitt jelentések, hiszen szépségüket éppen a sokszínű metaforavirág adja meg. (Adynak, Szilágyi Domokosnak a költészetét a metaforák virágoskertjének nevezhetjük.) Természetesen figyelembe kell vennünk, hogy a legtöbb bibliai szöveg nem vers, és nem a verselemzés szabályai szerint nyeri meg jelentését.

Anélkül, hogy a tudománynak valamilyen általános meghatározását adnám, úgy gondolom, hogy

– minden tudomány a tárgyhöz tartozó részizgazságok rendszere kell hogy legyen,

– alkalmazhatónak kell lennie,

– legalább egy ponton érintkeznie kell a többi tudományágakkal.

Ez a teológia tudományára is érvényes. Kérdésemet megválaszolatlanul hagytam, mások segítségét kérem, hogy a teológiai tudományosság sajátos feltételeit (ha vannak ilyenek) együtt határozzuk meg.

Nem keresem, hogy megértsem, amiben hiszek, de hiszem, hogy megérthetem. Épp ezért hiszem, hogy ha nem hiszek benne előbb, nem fogom megérteni.

C. Anselmus

⁴ Arany János egyik kritikusa így elemezte versét: A költő itt arra gondolt... Arany válasza: gondolta a fene...